

Problemi ankete u selu*

Prof. Henri Mendras

Želimo li shvatiti mogućnost i limite sociološke ankete trebamo imati na umu da je ona jedno od sredstava komuniciranja koje je nastalo u industrijskom društvu. Međutim, to sredstvo komuniciranja ima posebnu funkciju, pa se sukobljavamo s krajnim poteškoćama želimo li ga koristiti među seljaštvom, koje ostaje relativno autonomna civilizacija u okviru globalnog društva. Mehanizmi reagiranja seoskog društva te vrste poznati su u svim vremenima; neki od njih analizirani su u ovoj knjizi kada je bilo riječi o širenju tehničkog progressa.¹

KONTAKT

U tradicionalnoj seoskoj sredini »odličnici« su (glavar, veleposjednik, pisar, učitelj) imali funkciju reprezentanata i posrednika između seljaka i državne vlasti. Seoski sugovornik anketara, normalno, prima u toj tradicionalnoj ulozi, koja je istovremeno i uloga vlasti. Tradicionalna elita činila je marginalni dio seoskog društva. Anketar je, naprotiv, za sredinu koju izučava najčešće građanin i stranac, pa po tome više liči na funkcionera ili čovjeka od politike. Uostalom, htio to ili ne, anketar za seljaka predstavlja čovjeka koji održava manje ili više neposredne veze s nekim višim autoritetom kojega je dužan informirati; on je posrednik preko kojega se prenose poruke.

To nam pomaže da definiramo novu ulogu anketara u kojoj se on, mimo vlastite volje, nalazi u očima seoskog sugovornika. Općenito uzevši, anketar prihvaća igru pothranjujući kod sugovornika slutnju, rekavši to otvoreno ili dajući to prećutno do znanja, da je došao prikupiti informacije i mišljenja u cilju da na njih upozori neki autoritet vlasti. On ima društvenu funkciju koju bi mu partner, u vlastitom interesu, trebao pomoći korektno ispuniti.

U tako definiranoj situaciji anketirani može odbiti dijalog, ili oscilirati između tri stava. Ako se želi svidjeti autoritetu vlasti, da bi postigao njegovu

* Ovaj članak je aneks objavljen u knjizi »La fin des paysans« pod naslovom *Du bon usage des techniques dans les enquêtes rurales*. Koristan je posebno zbog toga što govori o metodološkim problemima istraživanja u selu, o čemu se u nas, pa tako i u ovom časopisu, veoma malo pisalo. H. Mendras je sa zadovoljstvom autorizirao objavljivanje teksta.

¹ O tome vidjeti u stenografiranom izvještaju kolokvija organiziranog od grupe za ruralnu sociologiju C. N. R. S. pod naslovom *L'enquête psycho-sociologique en milieu rural* — 11. svibnja 1963. u Parizu.

naklonost, on će nastojati ugoditi anketaru govoreći stvari za koje misli da odgovaraju anketarovim idejama. Drugi stav se sastoji u nastojanju da se dobro odigra uloga: »dobro« odgovoriti i dati adekvatne odgovore u toku ispitivanja. Treći stav znači žaliti se i jadikovati u nadi da će se autoritet vlasti smilovati i poboljšati bijednu sudbinu anketiranoga. Ta se tri stava, općenito uzevši, isprepliću u različitim i teško odredivim proporcijama, ovisno od običaja sredine, ličnosti anketiranoga i anketara, i upotrebljenog instrumenta ankete.

Ti su stavovi određeni načinom na koji određena seoska sredina uobičajava komunicirati s vanjskim autoritetom. Odnosi s posjetiocima su kodificirani i individua raspolaže s uvriježenim pravilima ponašanja, koja se obično koriste u kontaktu sa strancem.² Izbjegavanje je najjednostavnija i najčešća parada: izjave kao »ja nemam šta reći, ja ne znam, ja nisam učen . . .« često su samo konvencionalni izrazi skromnosti, forma ljubavnosti prema nekome tko izgleda školovan i pun znanja. U slučaju da anketirani potpuno ne odbije razgovor i kada se ponaša zaobilazno, što je isto tako dio nekadašnjih uobičajenih socijalnih odnosa, cijela konverzacija je otežana, a prikupljeni su podaci opasno i nepopravljivo iskrivljeni.

Izbjegavanje je često popraćeno sugestijom da se ispituje druga osoba. Tada je daleko teže parirati, budući da se radi o reakciji koja proizlazi iz organizacije lokalne sredine: »ja sam neću moći odgovoriti, ali idite posjetiti X ili Y, oni će vam znati odgovoriti«. To znači: »ja ne mogu biti predstavnik, drugi imaju to pravo koje im je dato od naše sredine, dakle, oni, a ne ja, znaju šta treba reći«. U brojnim lokalnim društvima samo šef i njegovi doglavnici imaju pravo razgovarati sa strancem, a ako ovaj inzistira na razgovoru s drugim osobama, oni odlučuju tko će to biti.

Iskustvo koje je Michel Hoffman³ sabrao u toku brojnih ispitivanja u Africi pokazalo je kakav konflikt postoji između »masovne« tehnike ankete i hijerarhizirane strukture lokalnog društva u kojem se svi poznaju. Uzorak po slučajnom izboru je u nesavladivoj kontradikciji sa sistemom hijerarhije i vlasti ispitivanog kolektiviteta: šef će izgubiti ugled i svoju funkciju ako anketaru ostavi slobodne ruke. U toku prethodne ankete, ako tražite od lokalnih autoriteta (glavara, njihovih doglavnika itd.) imena lica pogodnih za eksplorativno istraživanje, uvijek će vas uputiti na ljude koji će »dobro« odgovoriti, a to je upravo ono što treba izbjeći.

Izbjegavanje razgovora i upućivanje ne nekog »predstavnik« lokalnog društva su neprilike koje anketar u Francuskoj rijetko susreće, a one se mogu izbjeći s nekoliko elementarnih mjera predostrožnosti. U selima je postotak odbijanja razgovora općenito manji nego u gradu. Gostoprimstvo nalaže da se stranac primi, ali se to gostoprimstvo može okrenuti protiv anketara, ako dođe do toga da se strancu udovoljava govoreći ono što on misli i što on voli čuti. U tom slučaju, ako je anketar poljoprivredni tehničar, hvale se blagodati modernizacije i progresa. Ako je on mladi čovjek koji dolazi iz škole, objašnjavaju mu se sve prednosti obrazovanja. Tako će on, uobičajeno se smatra, otići zadovoljan i s dobrim mišljenjem o kraju i ljudima, što uvijek može biti korisno.

² Pitt-Rivers Julian, *The People of the Sierra*, Weidenfeld London, 1954, str. 32

³ Vidjeti materijale spomenutog kolokvija.

Kurtoaznim gostoprimstvom neutralizirati došljaka — uobičajena je reakcija zatvorenih sredina: taj su običaj sačuvali seljaci u mnogim selima i regijama. U stvari, veoma je teško pretpostaviti da je došljak potpuno neutralan; on donosi bar ponešto — dobro ili loše, ali je teško pogoditi što. Dobro se sjećam razgovora između dvojice perzijskih seljaka u času kada smo napuštali jedno selo u provinciji Fars: »on odlazi, a nije nam ništa donio«, rekao je jedan, na što je drugi odgovorio: »da, ali nije nam ništa ni uzeo«. Stranac, ako i u najmanjoj mjeri podsjeća na vanjski autoritet, uzima ili daje. Osim toga, od njega ovisi dobar ili loš glas sela; zato ga je važno udobrovoljiti. Anketar koji želi izbjeći zamke ljubaznosti, treba od početka jasno definirati svoj položaj: uvođenje u sredinu od priznatih lokalnih autoriteta i jednostavno objašnjenje mogućih koristi od istraživanja, za to je u većini slučajeva dovoljno.

Prema iskustvu seljaka, uostalom, razgovor s anketarom čudno podsjeća na školsko ispitivanje. Anketar, kao i učitelj, postavlja pitanja, rukuje s papirima i bilježi ono što mu se kaže. Naravno, može se pretpostaviti da njegova pitanja, inače vrlo jednostavna, nisu tako naivna kao što izgledaju. Prema tome, što god mu se kaže, anketar to prije ocjenjuje nego što mu je stalo da sazna. Međutim, uvijek je neugodno biti slabo ocijenjen — dobiti loše ocjene, osobito ako će anketar ista pitanja postaviti susjedima; dobiti slabiju ocjenu, to se još nekako može prihvatiti, ali riskirati da se bude posljednji u razredu — to ni za živu glavu. Anketar će mnogo češće u selu nego u gradu čuti: »a što su na to ostali odgovorili«. Jer, »ostali« u selu su susjedi, koje se dobro poznaje, a često su to i stari drugovi iz škole.

Prisiliti anketiranoga da zauzme stav revnosnog učenika, koji silno želi dobro odgovoriti na pitanje da ne bi bio kažnjen, sigurno nije dobar način da se od njega dobiju solidne informacije i iskrena mišljenja. A okrenuti situaciju, tj. dati sugovorniku do znanja da je došao radi informiranja a ne ocjenjivanja, za anketara nije tako jednostavno.

Izvjerna anketarova bojažljivost i brižljivost često su u tom pogledu bolje od drugih sredstava, tako da on u seljakovim očima, sa svojom olovkom i papirima može izgledati prije kao učenik nego učitelj, i želeći mu pomoći da napiše dobar odgovor, seljak će mu bez zadnjih misli reći ono što zna i što misli. Slušati, a izgledati kao da ne ispituješ, veliko je umijeće — u selu više nego drugdje.

U posljednjih nekoliko godina anketa i anketara je sve više u selima. Sve je veći broj studenata, pa oni češće pripremaju teze i radnje. Već se dobro zna za statistiku i poznato je da popisivači nisu poreznici. Ankete, također, preko svojih aktivista i tehničara, a u administrativne i pedagoške svrhe, vrše i poljoprivredne organizacije. Izučavanja tržišta su sve češća u selu. U tom smislu je i uloga anketara u selu sve bliža i poznatija.

KOMUNICIRANJE I MIŠLJENJE

Intervju je za grad, gdje su društveni odnosi fragmentarni i funkcionalni, tipična tehnika socijalne komunikacije. Da bismo tu tehniku mogli upotrebljavati u tradicionalnim seljačkim društvima, trebamo biti svjesni toga da je ovdje anketa nešto čudno i izuzetno. Međutim, nastojeći mu objasniti pravila i instrumente igre, koji nisu toliko poznati kao stanovniku grada, mi takvu predodžbu kod seljaka, uz pomoć određenog broja postupaka,

moramo smanjiti do minimuma. U seoskoj sredini svatko poznaje svakoga i svatko poznaje sve aspekte pozicije i ličnosti svakoga drugoga, pa je, prema tome, usmeno komuniciranje među ljudima od male koristi. U krajnjoj liniji može se tvrditi da je usmeno komuniciranje nepotrebno za informiranje, budući da se gotovo sve može saznati promatranjem ponašanja koje je svima vidljivo. Susjedu, kojega ste sreli na putu koji vodi u polje, nije potrebno reći kuda idete: on zna kuda idete i šta ćete tamo raditi.⁴

Isto tako je nepotrebno usmeno izražavati osjećaje: oni se mogu pročitati iz gesta koji su uvjetovani situacijama i koji su nam zajednički, ili suprotni gestima drugih.⁵ Mišljenja i vjerovanja u selu su toliko stabilna da svima moraju biti poznata. U stvari, individua je od svog djetinjstva socijalno definirana svojom porodičnom situacijom, a personalno poznata u mjeri u kojoj se formira njen karakter. Za svog najranijeg djetinjstva seljačko dijete je prepušteno samo sebi (odrasli se ne trude da »komuniciraju« s njim), a kako raste — sve više ga se tretira kao malog odraslog.⁶ Stavovi i vjerovanja su uglavnom naslijeđeni od roditelja, a oni koji se razvijaju u samom djetetu, rijetko proturječe prethodnima. Seljak prolazi kroz život ostajući vjeran sam sebi i predodžbi koju drugi imaju o njemu. On tu sliku ne može izmijeniti otkrivajući nove aspekte svoje ličnosti ili svoje pozicije, budući da su oni svima potpuno poznati. Uostalom, govoriti o sebi i pridavati suviše važnosti svojim preferencijama i osjećajima, znači izložiti se moralnoj osudi okoline. Budući da se ti osjećaji i preferencije ne izražavaju, isto tako nije dolično s njima u skladu raditi. Idemo li do krajnosti, izražavanje i komuniciranje može dovesti do patoloških stanja i do istinske »socijalne praznine«.⁷ Međutim, ono što je nedolično u svakidašnjem životu lakše se može realizirati u iznimnoj situaciji prilikom intervjua s nepoznatim, pa zbog toga anketari ponekad pakupe dosta povjerljivih mišljenja i informacija koje, inače, seljak ne povjerava ni intimnom prijatelju.

U svakodnevnom životu, seljak, koji je rijetko u prilici da se upozna s neznancem, nema potrebe da se afirmira, da se objašnjava izražavajući mišljenja i osjećaje, što je baš suprotno slučaju građanina industrijske civilizacije koji se stalno treba otkrivati nepoznatima kako bi s njima mogao održati društvene odnose. Seljaku se gotovo nikada ne dešava da jedan neznanac od njega traži da usmeno izloži svoja mišljenja, osjećaje i znanja. Prema tome, u iznimnoj situaciji intervjua, on ne zna kako se treba ponašati i osjeća se razoružan pred jednom društvenom igrom koju nikada nije upoznao.

Osnovni instrument te igre evidentno je sposobnost usmenog izražavanja. Od čovjeka do čovjeka ta sposobnost u gradu mnogo varira: visoki funkcioner i manuelni radnik nemaju jednak rječnik i lakoću izražavanja. Ljudi koji sastavljaju upitnike poznaju sve poteškoće traženja riječi i izraza koji su jednako sugestivni za sve socijalne slojeve. Ali, ponavljamo, u svakidašnjem životu stanovnici grada se više nego seljaci u komuniciranju služe riječima i konverzacijom. Pored ostalog, prosječni nivo obrazovanja u selu je osjetno manji nego u gradu i, konačno, jednom kad je već izišao iz škole,

⁴ Marcel Maquet, *Remarques sur le village comme cadre de recherches anthropologiques*, »Bulletin de psychologie« VIII (1955), str. 373—382.

⁵ Henri Mendras, *La sociologie rurale*, P. U. F., Paris, 1967.

⁶ Marie Moscovici, *Personnalité de l'enfant en milieu rural*, »Etudes rurales«, I (1961), str. 57—69. Maurette et Gratiot Alphanéry, *Loisirs et formation culturelle de l'enfant rural*, (Paris, P. U. F., 1956)

⁷ Maudsleys, *Le vide social*, Mouton, Paris, La Haye, 1966.

seljak, zbog toga što ima manje prilike da upotrebljava svoje školsko znanje od građanina, brže ga i zaboravlja. Mi ovdje govorimo samo o sredstvima izražavanja, a ne o inteligenciji koja se mjeri psihološkim testovima, koji su sa svoje strane inicirali brojne studije i debate, što je posve drugi problem.⁸

Siromaštvo sredstava izražavanja nije samo rezultat siromaštva rječnika i malog iskustva da se njime služimo: ono proizlazi iz siromaštva intelektualnog instrumentarija koji je više ili manje apstraktan i od društva kodificiran u vidu znakova, simbola, stereotipa itd. Stimuliran publicitetom i sredstvima masovnog informiranja, stanovnik grada se u svakidašnjem životu služi cijelom igrom znakova, s više ili manje uspjeha. Bio on sposoban ili ne, za njega je to manipuliranje simbolima uobičajenije nego kod seljaka. Nasuprot tome, ovaj posljednji radije pribjegava analogijama i simboličnim usporedbama, što mnogo doprinosi slikovitosti njegova govora. Međutim, parabola u govoru kod njega uvijek ima posebni smisao, često neodređen, kojeg treba odgonetnuti u posebnom kontekstu i jedinstvenom koloritu, dok su, s druge strane, znakovi i stereotipni simboli, makar upotrebljavani u iskrivljenom značenju, tekuća moneta društvenog komuniciranja, koja u principu za sve ima istu vrijednost i značenje, integrirajući se tako u jedan relativno homogeni sistem komuniciranja.

Uporedo s prodorom novina, radija i televizije u selu se širi taj zajednički sistem komuniciranja i njegovi instrumenti. Dakle, ono što je dosad rečeno odnosi se na jučer, a za sutra će izgubiti veliki dio svoje vrijednosti. U sadašnjem trenutku u Francuskoj će se anketar veoma često iznenaditi kad vidi da njegovi sugovornici na selu koriste oba registra komuniciranja. Govoreći o svom običnom životu, seljak upotrebljava precizne i konkretne termine; njegove ocjene zasnivaju se na ličnim iskustvima, njegovo mišljenje i ponašanje su podudarni i koherentni. Nasuprot tome, ako se govori o vanjskom svijetu, on upotrebljava nejasne, apstraktne i često neadekvatne riječi koje je posudio iz rječnika koji mu nije blizak. On izražava ocjene i mišljenja koja, očigledno, nisu njegova i koja su često kontradiktorna; jednom riječju, on se iskušava u jednom novom žargonu ponavljajući ono što je čitao u novinama ili slušao na radiju. Kada se u toku ankete prijeđe od tehnoloških problema gospodarstva na agrarnu politiku, diskontinuitet u govoru je gotovo uvijek frapantan. Često se, npr., dešava da anketirani, nastojeći da prodre u dijapazon anketara, govori o poboljšanju uvjeta stanovanja u selu eda bi rekao kako on popravljja svoju kuću.

Pretenzija na »lijepi govor« ne susreće se samo u selu; da bismo analizirali tu pojavu trebalo bi poduzeti istraživanje »urbanizacije« sredstava izražavanja seljaka: na jednom kraju skale bio bi seljak koji koristi samo jedan govorni registar (u nekim regijama za to mu je pogodniji dijalekt), a na drugom kraju našli bismo potpunu fuziju ta dva registra, s predominacijom gradskog. Bilo bi pogrešno misliti da je jedan »autentičan«, a drugi nespretna krparija. Naprotiv, važno je znati u kojim su domenama i u kojoj mjeri stavovi i ponašanje pod utjecajem gradskog registra, na primjer, kada se govori u dijalektu i kada se govori francuski? Postavlja se pitanje da li je, i u odnosu na koga, jedna takva situacija više definirana u jednoj nego u

⁸Heuyer, Piéron et alii, *Le niveau intellectuel des enfants d'age scolaire*, P. U. F., Paris, 1950—54, 2 toma, str. 284—289.

Bretonnès J., *Les bases d'une étude psycho-sociologique sur l'épanouissement de l'homme en milieu rural*, »Revue du ministère de l'Agriculture«, 1954, str. 95—100.

drugoj igri termina? I da li ih slijede signifikantne razlike u predodžbi stvari i u ponašanju?

Mi smo do sada tvrdili kako seljaci mnogo ne govore. A ipak ih ima koji njeguju umjetnost riječi i konverzacije. To je u Francuskoj naročito slučaj akvitenskog i mediteranskog Juga. U tim regijama znati dobro govoriti znači briljirati prilikom šetnje ili u kafeteriji, znati pričati isto je tako važno kao nadmetati se u oštromnosti pa pri tom nadvisiti protivnika. Dakle, moglo bi se reći, sve ono što je dosad rečeno ne vrijedi za taj dio francuskog seljaštva. Čini se, međutim, da je logika međusobnog poznavanja zastupljena i u ovom slučaju, a vještina govora ovdje više služi za prikriivanje misli i osjećaja nego za njihovo izražavanje. Ljudi ne govore zbog toga da bi jedan drugom prenosili svoje misli i osjećaje. Radi se o jednoj društvenoj igri koja ima svoja pravila, o jednom spektaklu koji jedni nude drugima, ali ne o sistemu komuniciranja. Teme i retorika su fiksirani i cijela se umjetnost sastoji u tome da ih se uspješno obradi, da bi se pariralo zamkama protivnika i izazvalo divljenje publike.

Nema nikakve veze između tog verbalnog viteštva i izmjene informacija i preciznih mišljenja povodom neke situacije. Svatko zna da sklonost izricanju lijepe fraze često vodi iskrivljavanju misli i analize. Iskustvo pokazuje da su ti lijeporječivi jušnjaci općenito više zakopčani nego šutljivi gorštaci. Seoski je anketar sigurno dobro naučio da srdačan doček, laka i tečna konverzacija često daju mnogo manje podataka nego mučni, neugodnim zastojima isprekidani intervju: prvo je ugodno, a drugo neugodno; međutim, treba više vremena da bi se prikupili korisni podaci u jednom selu francuskog Juga, nego u jednom selu Sjevera.

Budući da je relativno stabilno, seljačko društvo svojim članovima ne nudi nikakav izbor. Kada treba birati, situacija je tako jasno definirana, a alternative tako precizno sugerirane tradicijom da individua bez većeg oklijevanja zna kako se treba opredijeliti. U toku cijelog života seljaku ne preostaje ništa drugo nego da korača očevom stazom. Međutim, našavši se pred novom situacijom koja traži novu odluku, seljak vrlo dugo oklijeva, brižljivo mjeri argumente za i protiv, preispituje se, savjetuje, i odlučuje se tek u posljednjem trenutku.

Uostalom, izoliranoj individui nova situacija se veoma rijetko nameće. Ta nova situacija može iskrsnuti pred cijelom sredinom, pa tim povodom šefu (ili jednodušnoj lokalnoj skupštini) pripada pravo analize i definicija mišljenja u ime svih. Šef »kaže« kolektivno i od svih prihvaćeno mišljenje. Ako ne zna formulirati mišljenje ili odluku koja će biti jednodušno prihvaćena u njegovu selu ili plemenu, onda nije dobar šef i vrlo se lako može desiti da izgubi vlast.⁹ U stvari, te »čiste« situacije više se ne susreću u Francuskoj, ali elite, koje su u marginalnoj poziciji, imaju privilegij da poznaju svijet i da druge vode u njihovim individualnim i kolektivnim odnosima s ostalim društvom. Predstavnici te elite više ne izriču kolektivno mišljenje, ali pomažu u njegovoj formulaciji, budući da samo oni za tu svrhu raspolazu s neophodnim psihološkim i mentalnim instrumentarijem.

Ovih nekoliko opservacija konačno su nas dovele do toga da se upitamo o odnosima koji u tradicionalnim seoskim društvima postoje između mišljenja, stavova i ponašanja. Socijalna psihologija je u osnovi definirala te

⁹ Barth Frederick, *Nomads of South Persia*, Universitetsforlaget, Oslo, 1964.

pojmove i konstruirala teoriju, polazeći od podataka prikupljenih u visoko-industrijaliziranim i urbaniziranim društvima, naročito u SAD. Ako su mišljenja reakcije na određeni stjecaj okolnosti, a te reakcije su određene stavovima, analiza mišljenja dopušta da se otkriju stavovi i tako u određenoj mjeri predvidi ponašanje. Postavlja se pitanje: nije li ta shema karakteristična za industrijsko društvo koje se može definirati kao »civilizacija mišljenja«, nasuprot tradicionalnim društvima koja se mogu označiti kao »civilizacije stavova«? Drugim riječima, kod prve (ind. civilizacije — primjedba V. P.) mišljenja su jedan od osnovnih instrumenata društvenih odnosa i adaptacije na stalne promjene. Druga (tradicionalna društva — primjedba V. P.), suprotno tome, funkcioniraju bez potrebe da se izražavaju mišljenja, budući da nikada nema nove individualne situacije.¹⁰ U krajnjoj liniji, teško je zamisliti da mišljenja postoje, a da nikada nisu niti korisna niti izražavana; nema razloga zbog kojeg bi u jednom društvu, u kojem se svi poznaju i koje je totalno stabilno, trebalo postojati mišljenje.

Ako je ta na brzinu skicirana hipoteza istinita, iz nje slijede radikalne posljedice. Naime, bilo bi besmisleno prikupljati mišljenja od ljudi koji ih nemaju. To, uostalom, može biti predmet za fundamentalna istraživanja koja bi mogla renovirati teorijski, metodološki i tehnički aparat sociologije i psihologije, uvodeći elemente interkulturalnih komparacija, o kojima se do sada nije mnogo vodilo računa. No sada je takva situacija da anketar u selu treba poduzeti neke mjere predostrožnosti koje zahtijevaju posebnu obuku. Isto tako, oni koji poduzimaju ispitivanje javnog mnjenja na teritoriju cijele zemlje znaju kako informacije, prikupljene u selima, nemaju uvijek isto značenje kao one iz grada.

U materijalima prikupljenim intervjuima jasno se mogu razlikovati mišljenja i informacije koje se odnose na globalno društvo, i koje su najčešće izražene »globalnim« a ponekad i lokalnim rječnikom. Ovu vrstu rječnika susrećemo kod svih oni materijala koji se odnose na grad, politiku, ekonomiju. Na taj način seljaci čine dio nacionalnog javnog mnjenja; to isto mnjenje na njih utječe, a za uzvrat oni su jedna od njegovih komponenata. Vrlo je teško znati koji odnosi postoje između tih mišljenja, stavova i ponašanja: u nekim domenama oni su usko povezani, u drugim pak relativno nezavisni. Katkad ipak izgleda da nikakav stav ili ponašanje ne odgovaraju stereotipnom mišljenju. Interpretacija je, dakle, nepouzdana.

U lokalnoj sredini određena mišljenja izgledaju još više stereotipna ali, suprotno prethodnome, njih izražavaju gotovo sve ispitivane osobe određene populacije; općenito, radi se o tradiciji koju su individue više ili manje usvojile i koju ne namjeravaju direktno dovesti u pitanje. Samo po sebi se podrazumijeva da neke podatke anketar može preuzeti direktno od informatora; to su izrazi normi i vrednota zajedničkih cijeloj sredini. Mi smo već dali nekoliko primjera tog tipa mišljenja.

Neka mišljenja, s druge strane, zavisno od socijalne situacije pojedinaca, osjetno variraju, pa nam otkrivaju tradicionalnu socijalnu strukturu: suprotnost između bogatog, siromašnog, dobronamjernog, zlonamjernog itd.

Logički odnosi kompabiliteta ili inkompabiliteta, koji postoje između te tri igre mišljenja, vjerojatno su najbolji pokazatelji za razumijevanje psiholoških mehanizama i ponašanja određene seoske sredine.

¹⁰Stoetzel Jean, *La psychologie sociale*, Flammarion, Paris, 1963.

INTERVJU

Koje poduke za vođenje intervjua možemo izvući iz dosadašnjih zapažanja i iskustava koja su u posljednjih nekoliko godina stekli ruralni anketari u Francuskoj? Izraditi upitnike za prikupljanje golih činjenica ili odveć stereotipnih mišljenja nije teže ako je u pitanju selo nego različite urbane kategorije stanovništva. Treba poznavati rječnik sredine i znati da li ispitivani ima informaciju ili mišljenje koje se od njega traži. Pod uvjetom da anketar donekle poznaje poljoprivredu i lokalno društvo, prikupljanje činjeničnog materijala uglavnom je lakše u selu nego u gradu.

U selu se gotovo sve vidi, pa se savjesni anketar treba prethodno upoznati sa životom ljudi, a nekoliko podataka o prinosima i tehnikama rada omogućavaju mu da svom sugovorniku dade do znanja kako je sve njegove informacije moguće provjeriti. Na početku jedne ankete u Epiru¹¹ u Grčkoj bilo je potpuno jasno da seljaci, prema dogovoru, deklariraju za polovinu manje prinose i imovinu. Ja sam potom lideru sela rekao da nam informacije agronoma omogućavaju nužne i evidentne korekture, ali da će valjanost ankete (koja je bila priprema za jedan plan investiranja) biti značajno umanjena. Taj prigovor imao je za efekat to da su seljaci deklarirali prinose i ostalo tako da su se od stvarnih razlikovali najviše za jednu četvrtinu.

Ovaj demarš dostatan je kada su u pitanju informacije o gospodarstvu, ali kada su u pitanju druge stvari, treba poduzeti kompletno izučavanje lokalnog društva prije nego što ćemo njegove pripadnike ispitivati o njihovim stavovima i osjećajima. Prema tome, sociolog koji želi temeljito proučiti selo treba u određenom smislu biti i etnolog. Toliko ozloglašenu lokalnu monografiju sinkretizam ruralne sredine čini najboljim instrumentom za razumijevanje seljačkog društva, ne samo u njegovu totalitetu nego isto tako u njegovim posebnim aspektima, budući da se oni, da bi bili dobro analizirani, moraju postaviti u odnos prema totalitetu.¹²

Praksa ankete, međutim, zahtijeva da se energično priđe suštini i da se raščlane problemi i sektori analize. Iako su ova raščlanjivanja u selu manje upotrebljavana nego u »masovnom«¹¹ društvu, to ne znači da su ona ovdje manje neophodna. Ipak, usmenu anketu anketar uvijek treba dopuniti zapažanjem i upotrebom raspoloživih objektivnih podataka (statistika, lični dokumenti, opis itd.). Samo konfrontiranje mišljenja i ponašanja može nas dovesti do zaključka o stavovima; ono što je rečeno i ono što je činjenica treba u toku same ankete rasvijetljivati u uzajamnoj vezi. U urbanom društvu može se uspješno voditi parcijalna anketa i komponiranjem različitih podataka napraviti finalna sinteza, dok to, međutim, nije moguće u ruralnim društvima.

Stoga je, prema mogućnosti, potrebno precizirati koji su instrumenti usmene ankete najbolje adaptirani ruralnim društvima i koju vrstu podataka od njih možemo očekivati. Svi se anketari slažu u tome da standardni upitnik, koji obavezno sadrži otvorena i zatvorena pitanja, nije pogodan način istraživanja u seoskoj sredini. Postotak pitanja bez odgovora raste kako se udaljavamo od grada, i to naročito onih otvorenog tipa, dok zatvorena pitanja više stimuliraju odgovore. Izgleda da je seoska sredina najpogodnija za

¹¹ Henri Mendras, *Six vilages d'Epire, problèmes de développement socio-économique*, UNESCO, Paris, 1961.

¹² *Les sociétés rurales françaises: analyses comparatives et élaboration méthodologique*; više radova grupe za ruralnu sociologiju C. N. R. S., Paris, 1956.

ispitivanje pomoću intervjua sastavljenog od serije otvorenih pitanja, ili intervjua kliničke forme («nedirigiranog» tipa), s time da se počne od sasvim općih stvari (kao npr. »želite li da malo razgovaramo o modernizaciji poljoprivrede?«). Na taj način sigurno se dobivaju najbolji podaci, ali koji su istovremeno najteži za obradu. Takva vrsta ispitivanja traži iskusnije i s lokalnim problemima poljoprivrede bolje upoznate anketare. Ovim poteškoćama treba dodati one koje se odnose na prostorne udaljenosti, koje prilikom ankete treba prevaljivati, pa su stoga troškovi seoske ankete viši nego kod gradske.

Projektivne tehnike u selu uglavnom daju slabe i za interpretaciju teško pristupačne podatke. Psihijatri koji imaju posla s ruralnom populacijom jedva mogu koristiti klasične instrumente kao što je Rorschardov test ili T. A. T. Pokušaji upotrebe T. A. T. (Thematic Aperception Test) u ruralnim sredinama u Evropi i u Africi (kongoanski T. A. T. dra Ombredannea) često su sugestivni i bilo bi poželjno da ih se adaptira i sistematičnije ispita.¹³

Pred nejasnim fotografskim slikama koje treba opisati i objasniti, seljak je nepovjerljiv, on se boji zamke i vrlo često odbija učestvovanje u eksperimentu. Ako mu se predoče jasnije i preciznije slike, on će ih minuciozno opisati, ali će odbiti da ih objašnjava ili da izražava svoje osjećaje ili refleksije koje mu one izazivaju; trebalo bi imati na umu da je to čista reakcija obrane koja se može prevladat uz bolju adaptaciju anketara i instrumenata, ili se pak radi o predodžbi koja za seljake zaista nije dovoljno evokativna, što također odgovara ranije iznesenim hipotezama.

Projektivna pitanja kojima se od ispitanika traži da igra izvjesnu ulogu ili da se postavi u određenu hipotetičnu situaciju, daju također mršave rezultate i nailaze na karakteristično odbijanje. Na pitanje: »ako biste imali šest slobodnih mjeseci na raspolaganju, što biste radili?«, događa se da seljak često jednostavno odgovori: »to je nemoguće, ovdje se stalno radi i nema vremena za odmor«.¹⁴ Isto tako, jednom američkom anketaru, koji mu je postavio pitanje »što bi činio da je predsjednik Republike«, turski stočar nije mogao ništa drugo izreći nego čuđenje »ja, gospodar svijeta?«, kao da je pitanje bilo potpuno apsurdno. S druge strane, svaki američki građanin spreman je odgovoriti na to pitanje.¹⁵

Za razliku od toga, seljak se lako snalazi u centriranom intervjuu. Njemu izgleda normalan razgovor o njegovim problemima i o jednoj definiranoj temi. Međutim, stanovnik grada tu situaciju općenito smatra neuobičajenom: on precizno želi znati o čemu će ga se ispitivati i o čemu on treba govoriti, inače se boji da se s njim ne manipulira, pa nastoji zadržati defanzivni stav. Već kad se upustio u razgovor, seoski sugovornik slijedi tok svojih misli bez preokupacije o čemu je bila polazna tema: za njega nema posebnog predmeta tretiranja, ali postoji slijed refleksija koje se nadovezuju jedna na drugu, prema tome on prelazi od jedne do druge teme bez ograničavanja i intelektualne granice. Na kraju razgovora on ne smatra neophodnim da ga rezimira i izvuče zaključak. On prekida razgovor zato što ima utisak da je sve izložio, da je umoran. ili da anketar to od njega traži.

¹³ O jednom iskustvu u južnoj Italiji vidjeti: Banfield Edward, *The Moral Basis of a Backward Society*, The Free Press of Glencoe, New York, 1958, a u Francuskoj: Bernot et Blancard, *Nouvelle, un village français*, Institut d'ethnologie, Paris, 1953.

¹⁴ Henri Mendras, *Les paysans et la modernisation de l'agriculture*, C. N. R. S., Paris, 1958.

¹⁵ Lerner Daniel, *The Passing of Traditional Society*, The Free Press of Glencoe, New York, 1958.

Stanovnik grada, suprotno tome, želi da situacija i tema budu od početka strogo definirani, a nakon toga nastoji da predmet razgovora tretira respektirajući sva pravila logike, želeći biti koherentan. Svaki put kada je to moguće, on svoje opservacije nastoji sistematizirati u često dihotomne kategorije da bi nakon toga mogao vršiti izbor baš kao da treba donijeti neku odluku. Zatim, kraj intervjua, želi završiti zaključkom koji »rezimira njegovu misao«, a često se dešava da on od anketara traži potvrdu svojih zaključaka, pitajući ga da li je dobro tretirao predmet razgovora.

Početna napomena slabo orjentira seoskog sugovornika, pa tehnika vođenja razgovora od strane anketara postaje odlučna. U stvari, razgovor među seljacima uvijek počinje s nekoliko općih faza, često su to afirmacije evidentnih činjenica, kojom prilikom se sugovornici snalaze, uspostavljaju prvi kontakt, ugodu za razgovor, uzajamno se inspiriraju povjerenjem. Bilo bi brutalno i neelegantno da se odmah objavi predmet razgovora koji će se pojaviti tek kasnije, kada su izmijenjene uvodne fraze i završeni uobičajeni konverzacioni rituali. Već kada je ušao u igru, ispitanik hoće dobro razmisliti, sam sebe preispitati, produbiti svoje ideje i osjećaje. On je sebi rijetko postavljao problem koji je, eto, postao predmet razgovora, pa koristi priliku da slijedi svoj unutrašnji monolog pred jednim relativno neutralnim strancem, ali koji pokazuje razumijevanje, koji mu »vraća lopticu«, i koji mu pomaže da bolje formulira i ovlada svojim osjećajima i svojim mislima. Od anketara on često traži da mu predoči materijal za razmišljanje i usporredbe, govoreći o iskustvima drugih, o drugim regijama. Svaki elemenat za njega ima svoju važnost i zaslužuje da se posebno mjeri; on malo važnosti pridaje koherenciji, i ako sam sa sobom dođe u kontradikciju, neće se šokirati. Na kraju dolazi do skupnog zaključka koji nije logični zaključak logičnog rezoniranja, nego globalna vizija cjeline nastale od nekoliko znakova, slično onome kada se kupac na sajmu, nakon što je pogledao zube, kožu i sisu krave, odmakne da bi je u cjelini ocijenio. P. Rambaud voli reći da seljaci imaju sposobnost razmatranja poput historijskog tipa: oni razmišljaju nad svojom historijom, nad konkretnim, i nastoje svoje refleksije, makar opće i apstraktne, izraziti slikovito i u konkretnim terminima. Upravo je to i dovelo neke istraživače i anketare do konstatacije da kod seljaka susreću neku vrstu poteškoća apstrahiranja i konceptualizacije. Međutim, apstraktni pojam se može prenijeti putem analogije i konkretnih riječi jednako kao i putem apstraktnog rječnika. Nije najapstraktnije ono što se ponekad misli.¹⁶

Ako ste imali priliku da ponovno susretnete anketiranoga, makar dugo vremena nakon prvog posjeta, on će se u pravilu sjetiti prvog intervjua, da bi vam rekao kako je o svemu nakon toga razmišljao.

Anketa ostavlja dublje tragove u selu nego u gradu: to je događaj koji može imati dalekosežne i neočekivane posljedice. To su dobro shvatile razne omladinske organizacije, koristeći u velikom opsegu »ankete« kao pedagoško i propagandno sredstvo. Utjecaj ankete na evoluciju određenog seoskog društva, također zaslužuje minucioznu analizu: takvo jedno istraživanje je u toku za efekte kompleksne ankete koju je poduzelo D.G.R.S.T. (C.A.D.E.S.) u Sud — Fininistèreu.

¹⁶ Hegel, G. W. F., *Qui pense abstrait?*, »Mercur de France«, CCCXLIX (1963).

U jednom fundamentalnom istraživanju podaci nas trebaju dovesti ne samo do objašnjenja i teorije proučavane stvarnosti nego isto tako, i osobito, do izrade novih pojmova i kategorija. Seoska su društva, u odnosu na industrijsko društvo koje ih okružuje, u tom pogledu osobito sugestivna zbog svoje »etnološke« originalnosti. Ipak, postoji bitna razlika između načina izučavanja društva od strane etnologa i ruralnog sociologa: u prvom slučaju informator normalno daje simbole i mitove, više ili manje elaborirane;¹⁷ naprotiv, kada seljaci govore o svom svakidašnjem životu i svojoj socijalnoj sredini, onda mi nužno registriramo njihovu teoriju, njihove koncepcije i njihove kategorije o njihovu vlastitom društvu. Neki prodorniji promatrači raščlanjuju najintimnije mehanizme socijalnog sistema u kojem žive, dok se ostali zadovoljavaju najkonvencionalnijom deskripcijom. Međutim, u oba slučaja upotreba riječi, komparacije, spomenute činjenice, priče, anegdote — zaslužuju ozbiljnu analizu. Istraživač, dakle, treba otkriti opći smisao posebnih zapažanja da bi pronašao koncepte, definirao ih i dao im ime. Kada je već završen posao interpretacije, treba po drugi put vršiti apstrakcije kako bi se postojeći koncepti pretvorili u koncepte teorijske analize, koji će ući u fundus naučnih teorija.

Prilikom transpozicije pojmova koji su, u stvari, nesvedivi jedni na druge, iz jednog rječnika u drugi, postoji velika opasnost zbog toga što su društvene nauke uglavnom podešene za analizu visokoindustrijaliziranih društava. Imali smo prilike vidjeti kakvoj konfuziji može odvesti pojam uloge socijalnog psihologa, ako se bez predostrožnosti primijeni u seoskom životu. Druga, ništa manja opasnost, prijeti ako se zadovoljimo pojmovima koje nam sugeriraju informatori, pogotovo ako posjeduju dovoljno elokvencije i slobodu izražavanja pa da pojmovima daju imena. Neka nauka napreduje od onoga časa kada rječnik i pojmove u vulgarnom i empirijskom smislu počinje zamjenjivati rječnikom konstruiranim za vlastitu upotrebu.

(S francuskog preveo *Vlado Puljiz*)

¹⁷ Griaule Marcel, *Dieu d'eau, entretien avec Ogotemmel*, Fayard, Paris, 1966.

Summary

PROBLEMS OF ENQUIRIES IN RURAL COMMUNITIES

This article is a translation of the annex to the book "La fin des paysans" entitled "Du bon usage des techniques dans les enquêtes rurales".

The author discusses the difficulties arising during enquiries in rural communities in the light of the differences existing between peasants and town dwellers, between the rural and urban manner of living, and between individual rural areas. The article offers suggestions on how to establish contact with the persons covered by an enquiry, how to interview them, and how to obtain the required information and then interpret it.

Резюме

ПРОБЛЕМЫ АНКЕТЫ В СЕЛЕ

В этой статье приводится приложение из книги «La fin des paysans» под названием «Du bon usage des techniques dans les enquêtes rurales».

Автор этой статьи рассматривает затруднения анкетного исследования в селе в свете разновидностей существующих между крестьянами и городскими жителями, между сельским и городским образом жизни, а так же и разновидностей существующих между различными сельскими средами. В статье приводятся указания по установлению контактов с ответчиками в селе, как вести интервью, как осуществить требуемые информации и как их толковать.